

Mařica, Jan

Úvod

In: Mařica, Jan. *Od Āeskoslovenské národní demokracie k Národnímu sjednocení*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018, pp. 9-13

ISBN 978-80-210-9092-7; ISBN 978-80-210-9093-4 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138896>

Access Date: 06. 03. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

1 ÚVOD

Problematika Československé národní demokracie po delší dobu v českých dějinách, jako by byla vyřešena, nebo neexistovala. Československá národní demokracie představovala za první republiky stranu vlivnou a také schopnou přitahovat zájem okolí. Do nově vzniklého Československa vstupovala jako strana elit, která s sebou nesla dědictví a étos protirakouského odboje, který vedl k získání samostatnosti. V Revolučním národním shromáždění se nebála převzít prim. Během svého dvacetiletého života dosáhla národní demokracie paradoxně svého zenitu již v první československé vládě. Vlivem několika faktorů strana početně velmi slábla, ale mezi početní slabostí a ztrátou vlivu neplatila v tomto případě přímá úměra. I hrst národních demokratů dokázalo pronést názor, který v (nějaké podobě) znamenal každý.

Původně koncentrační projekt s sebou nutně nesl nutnou pluralitu názorů, která byla trpěna a občas brána jako klad, který potvrzuje demokratičnost. Nicméně k jednotě strany pluralita názorů rozhodně nevedla. Ta během svého života předvedla několik obrátů, které občas budily až údiv. Záleželo pouze na tom, které křídlo ve straně získalo převahu a uzmulo pozornost Karla Kramáře pro sebe.

Bezesporu se jednalo, a stále jedná, o zajímavou látku k výzkumnému bádání. Zejména, když uvážíme spojitosti s fašisty, Živnostenskou bankou, Ústředním svazem Československého průmyslu, napjatý vztah k Hradu a přítomnost mnoha politických kalkulů. Přesto byla problematika Československé národní demokracie do roku 1989 jakoby vyřešena. Mnohé naznačilo, když po druhé světové válce nebyla strana povolena, přitom se žádné kolaborační činnosti nedopustila. Její příslušníci před Mnichovem hlasitě vyzývali k podpoře republiky a odmítali jakoukoliv možnost kapitulace. Nacionální národní demokracie se nehodila

do poválečné levicové Národní fronty Čechů a Slováků z řady důvodů. Poválečný vývoj můžeme vnímat i jako období, kdy se vyrovnávaly účty s politickými rivaly z prvorepublikové éry. Nástup komunistické totality tento trend ještě více umocnil a znamenal znásobení revanše. Vykonstruované procesy po roce 1948 znamenaly těžké tresty i pro některé národní demokraty. Pokud se o národní demokracii mluvilo, tak jako o straně silně reakční, fašizující a případně až fašistické. Seriózní výzkumná práce, která by došla k jiným než předem daným závěrům, již ze samé podstaty během totality vydána být nemohla.

Polistopadový vývoj přinesl již solidní badatelské práce, které se ponejvíce zabývaly osobou Karla Kramáře. O straně samotné vznikly přehledy a práce různé kvality. Často podmíněné rozvíjejícím se archivním výzkumem a stále ještě určitou tendenčností. Poměr strany k fašismu došel k úpravě, ale stále nebyl do hloubky vysvětlen a prozkoumán. Podobně na tom bylo rozlišení a vyhodnocení klíčových vlivů uvnitř stranické politiky. Zejména tzv. průmyslovému křídlu byla občas v hodnotících závěrech přisuzována téměř ultimativní moc. Trochu zjednodušeně do něj byli také zařazeni lidé, které pojil většinou jen majetek průmyslového charakteru. Právě hlubšímu výzkumu spojitosti národní demokracie s fašismem a příklonů strany k radikální národní politice je následující práce věnována. S tím nutně souvisí i výzkum mocenských mechanismů – struktur ve straně, které měly na směr stranické politiky zásadní vliv.

Již na počátku cítím potřebu zdůraznit a čtenáře informovat, že tato publikace nemá ambici stát se vyčerpávající encyklopedií národní demokracie, která by šla až na hranici mikrovýzkumu jednotlivých regionů. Takovýmto krokem by tato práce ještě více narostla a její původní koncepce by se vytratila. Hlavní úkol práce spočívá v rozeznání vlivů a mechanismů, které měly na směřování národní demokracie určující vliv. Již od samého počátku se jednalo o stranu, která měla svoji sílu zejména v Čechách. Výsledky z ostatních zemí příliš ke chlubení nebyly. S tím šla ruku v ruce i relativní slabost jednotlivých zemských organizací vůči Praze. Právě v ní se rozhodovalo o zásadních otázkách ve straně. To pochopila i řada regionálních politiků a jednání v Praze se účastnila. Získali tak vliv na stranu, a proto jim je v práci věnován prostor.

Také bych rád na závěr dodal, že nemám žádné afiliace k jakékoliv politické straně nebo hnutí a jako liberecký historik nedávám žádné zemi, metropoli či regionu přednost.

Politické strany běžně prodělávají změnu svých názvů. Z tohoto důvodu pro lepší přehlednost a kontinuitu jsem zvolil používání zažitých označení pro jednotlivé politické strany. Samotná Československá národní demokracie byla a je častěji spíše známou jako národní demokracie. Její členové a politici o ní takto ve své době hovořili. Ze stejného důvodu nalezne čtenář v předkládané práci například agrárníky, sociální demokraty, živnostníky etc.

1.1 Stav bádání

Dosavadní odborné zpracování vymezeného tématu je relativně skromné a případně také rozporuplné. Samostatné syntetické zpracování, které by se věnovalo dvacetiletému životu národní demokracie, respektive Národního sjednocení v české historiografii, prozatím chybí. V roce 1983 vznikla práce Vladimíra Fice: *Národní sjednocení v politickém systému Československa (1930–1938): Příspěvek ke kritice českého buržoazního nacionalismu*¹. Právě celý název vystihuje její největší problematičnost. Ficova publikace vznikla v době komunistické éry a nese s sebou silnou tendenčnost, která je patrná zejména v oblasti hodnocení a závěrů. Její autor ve své publikaci postupně dokazuje dobově předpojatou premisu o Československé národní demokracii jako straně reakční a v podstatě fašistické již ze samé podstaty. Podobně působí i jeho předem přijaté závěry o roli Živnostenské banky a agrární strany, kterou ve svém výkladu poměrně přecenil.

Téma týkající se národní demokracie bylo v posledních dvaceti letech zpracovááno spíše jako součást širě zaměřených prací. Nejznámější je zřejmě *Česká politická pravice*² od Jany Čechurové. Nejpodrobněji je téma Československé národní demokracie zpracováno v syntetických souborech *Politické strany 1861–1938*³ od Zdeňka Sládka a *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*⁴ od Josefa Tomeše.

Česká historiografie se spíše věnovala produkci biografii věnovaných nejvýznamnějším politickým osobnostem. K samotnému předsedovi strany Karlu Kramáři vyšlo publikací hned několik⁵, ale věnují se především zkoumané osobnosti, kdy dění ve straně představuje téma spíše sekundární, případně okrajové. Podobné zaměření mají i publikace věnované Aloisu Rašínovi, kde ovšem není přílišná relevance k vymezené problematice⁶. Z národně demokratických

1 FIC, Vladimír. *Národní sjednocení v politickém systému Československa 1930–1938 : Příspěvek ke kritice českého buržoazního nacionalismu*. Praha: Academia, 1983.

2 ČECHUROVÁ, Jana. *Česká politická pravice*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999.

3 SLÁDEK, Zdeněk. Československá národní demokracie. In MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel. *Politické strany : Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. I. díl. Brno: Doplněk, 2005, s. 593–616.

4 TOMEŠ, Josef. Nacionalismus a demokracie. In BROKLOVÁ, Eva; TOMEŠ, Josef; PEHR, Michal. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*. Praha: Masarykův ústav: Archiv AV ČR, 2008, s. 130–213.

5 WINKLEROVÁ, Martina. *Karel Kramář (1860–1937)*. Praha: Argo, 2011. s. 348. LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář: první československý premiér*. Praha: Vyšehrad, 2007. 363 s. srov. *Karel Kramář (1860–1937) : život a dílo: [Praha, 31. října – 2. listopadu 2007]*. Praha: Historický ústav, 2009. 783 s. srov. KVAČEK, Robert – KRAMÁŘ, Karel. *Karel Kramář: 150 let od narození: sborník textů*. Vyd. 1. Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2011. 165 s. srov. *Karel Kramář: studie a dokumenty k 65. výročí jeho úmrtí*. Vyd. 1. Praha: Euroslavica: Slovanský ústav, 2003. 143 s.

6 ČECHUROVÁ, Jana. *Alois Rašín: dramatický život českého politika*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1997. 173

osobností dále existuje monografie věnovaná Jaroslavu Preissovi, která se věnuje především jeho životu⁷.

Jako podstatně více využitelné k vymezenému tématu jsou publikace, jejichž prioritní badatelský záměr netvořila národní demokracie. Zde můžeme uvést práce Libora Vykoupila věnující se Jiřímu Stříbrnému a českému fašismu⁸. Z hlediska fašistické základny tvoří slušný přehled o národní demokracii – Národním sjednocení také publikace Tomáše Pasáka⁹. O dění v národní demokracii poskytne k určitému období solidní nástin také monografie dvojice autorů Petra Hoffmana a Antonína Klimka věnovaná Radolu Gajdovi¹⁰.

1.2 Pramenná základna

Pramennou základnu předkládané práce tvoří především archivní výzkum v relevantních archivech. Jelikož se stranický archiv nedochoval, tak musel být proveden výzkum zaměřený na hlavní představitele Československé národní demokracie – Národního sjednocení. Nejdůležitější fond pro zvolené téma představuje osobní pozůstalost Františka Xavera Hodáče, která se nachází v Národním archivu. F. X. Hodáč sice nebyl generálním tajemníkem strany, ale jeho fond dobře pokrývá stranické dění v letech 1929 – 1938. Pro prioritní badatelské období (přibližně 1926–1937) této práce jsou velmi cenné fondy Předsednictva ministerské rady a Policejního prezidia deponované v Národním archivu. Další důležitý pramenný zdroj, zejména k vnějšmu dění, představuje fond Tajné deponovaný v Archivu Kanceláře prezidenta republiky.

Z hlediska celkového stranického dění (i mimo prioritně vymezené období) představují důležitý pramen fondy pozůstalosti Františka Hlaváčka a Karla Kramáře, které jsou deponovány v Archivu Národního muzea. Hlaváčkův fond v podstatě do velké míry nahrazuje stranický archiv, protože F. Hlaváček v letech 1925–1931 zastával funkci generálního tajemníka strany. Stranický archiv dále může částečně nahradit fond Karla Kramáře, který ale s třicátými léty ztrácí na důležitosti, protože předseda strany se s přibývajícím věkem více a více ze stranického dění vytrácel.

Specifický a zároveň velmi důležitý pramen pro celou práci představují memoáry Vlastimila Klímy. Ten svým přehledem, šířkou a hloubkou nabytých zna-

s. srov. KLAUS, Václav. *Alois Rašín: český politik, právník a národohospodář*: sborník textů: výňatky z díla Aloise Rašína. Praha: Cep, 2003. 98 s.

7 KOSATÍK, Pavel. *Bankéř první republiky: život dr. Jaroslava Preisse*. Vyd. 1. Praha: Motto: Restituční investiční fond, 1996. 207 s.

8 VYKOUPILO, Libor. *Jiří Stříbrný: Portrét politika*. Brno: Matices Moravská: 2003. *Český fašismus na Moravě*. Brno: Matices moravská, 2013.

9 PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha: Práh. 1999.

10 HOFMAN, Petr – KLIMEK, Antonín: *Vítěz, který prohrál*. Generál Radola Gajda. Praha, 1995.

lostí převyšoval prvorepublikové politiky a také řadu kolegů, kteří se spolu s ním nacházeli ve straně elit, jakou představovala Československá národní demokracie. Jeho obecné, ale především interní vzpomínky na dění uvnitř strany představují neocenitelný pramen k bádání o národní demokracii – Národním sjednocení. Problematičnost pamětí Vlastimila Klímy je totožná se všemi sepsanými paměťmi politiků. Pro správné použití těchto pramenů představuje základní předpoklad nezbytná velká míra kritičnosti. Vlastimil Klíma patřil k nacionálnímu křídlu ve straně a některé jeho pohledy na Karla Kramáře a Ladislava Rašína jsou až příliš velkorysé a shovívavé. Kramáře Klíma upřímně obdivoval a L. Rašína pojímal téměř jako svého mladšího bratra, ke kterému nikdy nebyl příliš kritický. V Klímových pamětech je také patrná snaha o obhajobu Mladé generace ČsND v letech, kdy na ni měl určující vliv, což ještě platilo na začátku třicátých let. V jeho podání vyznívá dění a spory Mladé generace s vedením strany ne zcela objektivně. Zejména jeho některá hodnocení vybízejí k dojmu, že mladí pod vlivem jeho skupiny Národní myšlenky všechny spory vyhráli a vedli spravedlivě. I přes tyto výhrady představují memoáry V. Klímy poměrně objektivní a dobře využitelný pramen. Fond pozůstalosti Vlastimila Klímy je deponován v Archivu Národního muzea, kde se nachází pouze část jeho rozsáhlých pamětí. Druhá část se nachází ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu.

Jako sekundární archivní prameny (dle jejich využitelnosti) můžeme označit Prezidium zemského úřadu v Národním archivu. Osobní pozůstalosti: Bohdana Bečky, Karla Domina, Františka Ježka, Antonína Hajna, Jana Kaprase, Josefa Klimenta, Vlastimila Klumpara, Josefa Matouška st. a Ladislava Rašína, které jsou deponovány v Archivu Národního muzea. Využitelné jsou také fondy T. G. Masaryka a Edvarda Beneše vztahující se k národní demokracii – Národnímu sjednocení. Ty jsou deponované v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd. Badatelsky využitelný je také fond pozůstalosti Jaroslava Preisse deponovaný v Archivu České národní banky. Fond pozůstalosti Jiřího Stříbrného, uložený ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu, představuje pramen pouze okrajový, protože není dostatečně relevantní k vymezenému výzkumnému úkolu.

Jako nezastupitelný pramen je potřeba brát v podstatě stranické periodikum *Národní listy*. To samozřejmě mělo ideologický národně demokratický charakter, ale novinami otištěné projevy a programové teze představují neocenitelný zdroj. Důležitý pramen, zejména k éře Národního sjednocení, představují brněnské *Lidové noviny*, které vlastnila rodina Stránských. Jednalo se o periodikum nepřliis nakloněné národní demokracii, ale předložené informace z dění v letech 1936–1937 nezřídka představují jediný relevantní pramen k dění uvnitř strany.